

DIGESTA
SEU PANDECTAE

tomus I liber I-XV

fragmenta selecta

DIGESTA
NEBOLI PANDEKTY

svazek I kniha I-XV

vybrané části

FONTES IURIS ROMANI

Digesta seu Pandectae / Digesta neboli Pandekty

Tomus I Liber I-XV

Fragmenta selecta

Michal Skřejpek (ed.)

Recenzovali: doc. JUDr. Petr Bělovský, Dr.

doc. JUDr. Michaela Židlická, Dr.

Z latinského originálu vydaného Theodorem Mommsenem a Paulem Krügerem (Corpus Iuris Civilis. Volumen primum: Digesta, 14. vyd., Berolín 1922) s přihlédnutím k edici Pietra Bonfanteho et al. (Digesta Iustiniani Augusti, Mediolani 1931) přeložili Peter Blaho, Jarmila Vaňková (do slovenštiny), Michal Skřejpek a Jakub Žytek (do češtiny) Překlad slovenských textů do češtiny Michal Skřejpek

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum,

v edici FONTES IURIS ROMANI

Edici řídí Michal Skřejpek

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

Tato publikace je výstupem z projektů Program rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově P05 „Soukromé právo XXI. století“ (M. Skřejpek) a VEGA 1/0568/14 (P. Blaho)

© Univerzita Karlova v Praze, 2015

Translation © Peter Blaho, Michal Skřejpek, Jarmila Vaňková,

Jakub Žytek, 2015

ISBN 978-80-246-3063-2

ISBN 978-80-246-3078-6 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

DIGESTA
SEU PANDECTAE
DIGESTA
NEBOLI PANDEKTY

OBSAH

Předmluva	7
Vznik a historie justiniánských Digest	12
Výběrová bibliografie	24
Zkratky	25
Index titulorum (Přehled titulů Digest)	26
Index auctorum (Přehled děl použitých při tvorbě Digest)	58
Příloha Autoři fragmentů zařazených do Digest	66
KONSTITUCE „DEO AUCTORE“ O POČETÍ DIGEST	81
KONSTITUCE „OMNEM“	89
KONSTITUCE „TANTA“ O UTVRZENÍ DIGEST	103
NAŠEHO PÁNA NEJSVĚTĚJŠÍHO CÍSAŘE IUSTINANA PRÁVNÍ SBÍRKA A VÝBĚR Z VEŠKERÉHO STARÉHO PRÁVA DIGESTA NEBOLI PANDEKTY	125
První kniha	125
Titul I O spravedlnosti a právu	125
Titul II O původu práva, veškerých úřadů a posloupnosti právních znalců	129
Titul III O zákonech, usneseníh senátu a dlouhotrvajícím obyčeji	153
Titul IV O císařských konstitucích	161
Titul V O právním postavení lidí	163
Titul VI O těch, kteří jsou svého práva anebo jsou podřízeni moci druhého	169
Titul VII O adopcích a emancipacích a dalších způsobech, kterými je rušena otcovská moc	175
Titul VIII O rozdělení věcí a jejich vlastnostech	185
Titul IX O senátorech	191
Titul X O úřadu konsula	195
Titul XI O úřadu praefekta praetorio	195
Titul XII O úřadu městského praefekta	197
Titul XIII O úřadu quaestora	201
Titul XIV O úřadu praetorů	203
Titul XV O úřadu praefekta vigilů	203
Titul XVI O úřadu prokonsula a legáta	207
Titul XVII O úřadu praefekta Augustalis	215
Titul XVIII O úřadu správce provincie	215
Titul XIX O úřadu císařského prokurátora neboli účetního	223
Titul XX O úřadu iuridika	225
Titul XXI O úřadu toho, jemuž byla svěřena soudní pravomoc	225
Titul XXII O úřadu přísedících	
Druhá kniha	229
Titul I O soudní pravomoci	229
Titul III Jestliže se někdo nepodřizuje vynesnému rozsudku	237
Titul IV O předvolání na soud	237
Titul XII O svátcích, odročeních a různých lhůtách	247
Titul XIV O dohodách	251
Třetí kniha	285
Titul V O nepřikázaném jednatelství	285
Titul VI O neoprávněně žalujících	319

Čtvrtá kniha	325
Titul I O navrácení do předchozího stavu	325
Titul II O tom, co bylo učiněno ve strachu	327
Titul III O podvodu	347
Titul IX Zda vlastníci lodě, hostinský a vlastníci stájí vrátí přijaté věci	367
Pátá kniha	375
Titul II O nespravedlivé závěti	375
Šestá kniha	399
Titul I O žalobě na vydání věci	399
Titul II O publiciánské věcné žalobě	431
Sedmá kniha	441
Titul V O požívacím právu k věcem, které jsou spotřebitelné, nebo se užíváním zhoršují	441
Osmá kniha	447
Titul I O služebnostech	447
Titul IV Obecná pravidla týkající se městských a venkovských pozemkových služebností	453
Devátá kniha	463
Titul II K Aquiliovu zákonu	463
Desátá kniha	505
Titul I Mezní žaloba	505
Jedenáctá kniha	511
Titul III O zkaženém otrokovi	511
Titul IV O uprchlých otrocích	521
Titul V O hazardních hráčích	523
Dvanáctá kniha	527
Titul IV O žalobě na vrácení plnění z důvodu, který odpadl	527
Titul V O žalobě z bezdůvodného obohacení z nemravného nebo protiprávního důvodu	539
Titul VI O žalobě z nedluhu	543
Titul VII O žalobě z bezdůvodného obohacení	575
Třináctá kniha	579
Titul I O kondikci z krádeže	579
Titul VI O žalobě z výpůjčky a o protižalobě	585
Titul VII O žalobě z ruční zástavy a o protižalobě	601
Čtrnáctá kniha	625
Titul II Rhodský zákon o vyhození	625
Titul VI O macedoniánském usnesení senátu	633
Patnáctá kniha	645
Titul I O žalobě z pekulia	645
Titul IV O žalobě z příkazu	663
Jazyková a překladatelská poznámka	666
Výběrová bibliografie	667
Jmenný rejstřík	674
Místní rejstřík	678
Věcný rejstřík	679

PŘEDMLUVA

Je zvykem spojovat svátky s událostmi, které se významným způsobem zapsaly do historie národa, společnosti či profesní skupiny. Kdybychom hledali takovéto datum pro ty, kteří se věnují římskému právu – právní romanisty, byl by výběr velmi jednoduchý. Pro tento obor snad ani neexistuje vhodnější výběr než sedmnáctého dne před lednovými kalendami, tedy 16. prosince, kdy císař Iustinianus I., zvaný po zásluze Veliký, podepsal slavnou konstituci *Tanta*, kterou publikoval jako jeden ze svých zákoníků. *Digesta*, zvaná také *Pandectae*, jsou nejrozsáhlejším zákonodárným dílem, které vzešlo z legislativní dílny tohoto vládce pozdní Římské říše. Použití slova „dílna“ není vůbec náhodné a mělo by navodit podobnost se způsobem vytváření obrazů renesančních malířů, na jejichž tvorbě se podílela celá řada spolupracovníků a pomocníků – mistrova role se často omezovala na stanovení námětu a rozvržení kompozice. Nejenže měl Iustinianus stejnou úlohu, ale výsledkem rovněž bylo téměř umělecké dílo. A tak, jak dodnes obdivujeme tyto umělecké poklady, které ovlivnily následující generace malířů, můžeme, ba přímo musíme říci ve vztahu k právu totéž o Digestech. Stejně jako se k dílům starých mistrů vrací i současní umělci, aby na nich studovali jejich techniku, slouží *Digesta*, zejména v „klasické“ edici Th. Mommsena a P. Krügera, všem právním romanistům bez výjimky (pokud je za takové máme považovat) jako základní pracovní nástroj.

O vzniku, obsahu i dalších osudech Digest budeme podrobně hovořit v následujícím pojednání. Na těchto úvodních řádcích snad postačí zmínit jen několik možná zajímavých okolností vážících se k tomuto zákoníku. Při bližším (a snad není nevhodné říci poněkud zasněženějším) pohledu na jakékoli zákonodárné dílo narazíme na celou řadu podivuhodností a zvláštností. Nejinak je tomu samozřejmě také u Digest. První pozoruhodnost spočívá již v jejich samotném charakteru. Je totiž třeba uvést, že dnes bychom tento zákoník za zákonodárné dílo s určitostí nepovažovali. Vždyť se nejedná o nic jiného než o sbírku výpisků z odborné právnické literatury, tedy ze soukromých (a to je třeba zvlášť zdůraznit) spisů, pocházejících v drtivé většině od juristů klasické doby. Od toho se odvíjí také jejich poněkud zvláštní struktura: *Digesta* se dělí nejen na knihy a tituly, jak je běžné, ale také na fragmenty, tedy jednotlivá excerpta.

Iustinianus sám dal tomuto zákoníku podvojný název *Digesta seu Pandectae*, ostatně stejně tomu bylo u Institucí. Jeho první část byla tradičním označením spisů římských právníků, v nichž měl být přehledným způsobem podán výklad o římském právu jako takovém. *Pandectae* pak řecky znamená to, co obsahuje všechno – všezahrnující. Na samotném počátku publikační konstituce k tomuto zákoníku císař Iustinianus připomíná: „Pojmenovali jsme je *Digesta* neboli *Pandekty*, protože obsahují všechny právní diskuse a rozhodnutí.“¹ Tento charakter Digest jako zákoníku, který by měl zahrnovat

¹ *Tanta* 1.

veškeré římské právo, je potvrzen také na dalších místech uvozovacích Iustinianových zákonů. Například členy kompilační komise oslovil „Nařizujeme vám proto, abyste četli a pronikli do všech knih, které o římském právu napsali staří znalci“² a přikázal jim, že „veškeré právo bude rozděleno do padesáti knih“ a „ať je v jeho padesáti knihách, jakoby hradbami opevněno, veškeré staré právo.“³ Přitom zcela postačí podívat se na seznam titulů zařazených do padesáti knih Digest, abychom zjistili, že tomu tak vůbec není. Veřejné právo v tomto zákoníku přišlo velmi zkrátka. Trestní právo je zahrnuto do dvou knih, částečně se jedná o 47. knihu (počáteční tituly pojednávají o soukromých deliktech) a pak o celou knihu následující. Problémy správního práva jsou pak výběrově zastoupeny v úvodní knize a částečně v posledních dvou knihách (49. a 50.).

Vzletná slova jsou pro zákony tohoto druhu typická a setkáváme se s nimi ostatně i dnes, a tak ani nemůže překvapit, že v publikační konstituci nalezneme jednoznačné prohlášení: „Žádná protiřečící si právní rozhodnutí zákona si však v tomto zákoníku nenárokují své místo a ani se zde nenajdou.“⁴ Vnitřní rozpory Digest jsou tedy dopředu smeteny ze stolu a označeny za neexistující. Nicméně zákonodárce sám byl více než nedůsledný (nebo snad předvídavý) a v citované konstituci můžeme číst: „Naproti tomu jestliže by se snad ale něco, jak bylo řečeno výše, zdálo být sporným, ať je to prostřednictvím soudců předloženo císařské svrchovanosti a ať je objasněno císařskou mocí, které bylo jako jediné povoleno vytvářet a vykládat právo.“⁵

Při rychlosti, s jakou byl tento zákoník vytvořen, by však bylo s podivem, kdybychom se s takovými případy v jeho obsáhlém textu nesetkali. Za nerozporná však Iustinianus vyhlásil nejen Digesta, ale všechny své zákoníky, a tak dochází přímo ke schizofrenní situaci, kdy si odporují dokonce interpretační pravidla. Na jedné straně se prohlašuje za jediného vykladače zákonů, zároveň se ale v Kodexu, jiném dílu justiniánské kompilace, nachází konstituce císařů Lva a Zenona z roku 474, podle níž mohou nová císařská nařízení vykládat také soudci.⁶ Jak v takové situaci pohlížet na *crimen falsitatis*, o němž se hovoří v publikační konstituci, spočívající mimo jiné v neoprávněném výkladu zákoníků?

Snad ještě jeden příklad určitých problémů, které jsou spojeny s Digesty. Jedná se o otázku týkající se zásahů členů kompilační komise do původních textů. Problémem není, že by tak činili svévolně – změny, které provedli, byly zcela legitimní, neboť k nim byli Iustinianem přímo vyzváni. Interpolace, jak se tyto změny nazývají, vyvolaly svého času doslova hon na kompilátory, a staly se dokonce po jistou dobu jedním z hlavních témat právněromanistického bádání. Tento hyperkritický směr, k jehož závěrům se dnes přistupuje daleko opatrněji než dříve, nakonec připisoval kompilační komisi téměř vše,

² Deo auctore 4.

³ Deo auctore 5.

⁴ Tanta 15.

⁵ Tanta 21.

⁶ C. 1, 14, 11 (a. 474).

možné i nemožné, včetně terminologických nedokonalostí textu. Chyby, nebo spíše nepřesnosti při používání označení jednotlivých právních institutů musíme bohužel velmi často připsat na vrub samotným římským právníkům, a to dokonce i těm nejvyhlášenějším.⁷ Kromě toho se v Digestech setkáváme také s faktickými omyly, jakých se dopustily takové autority, jako byl Sextus Pomponius,⁸ Domitius Ulpianus,⁹ nebo dokonce i samotný Aemilius Papinianus.¹⁰ Není tedy na škodu zachovávat při čtení Digest opatrnost.

Přes všechny nedokonalosti, které se však nevyhnou žádnému zákonodárnému počinu, jsou Digesta dílem více než úctyhodným a dnešní tvůrci zákonů se mohou před Tribonianem a jeho spolupracovníky jen v úctě a mlčky sklonit. Stvořit tak obsáhlý zákoník v tak krátké době tří let, pouze pomocí primitivních nástrojů, a přesto v takové kvalitě, je dnes téměř nepochopitelné. Iustinianus podnítil vznik zákoníku, který svým významem daleko překročil dobu jeho vlády. Přestože byla Digesta v Byzanci, jak dnes onu středověkou Římskou říši běžně označujeme, na přelomu 9. a 10. století nahrazena zákoníkem císaře Lva VI. zvaným Basiliky, význam Digest nebyl pro další právní vývoj v žádném případě ukončen. Digesta se ve středověku stala základem pro zkoumání římského práva školami glosátorů a komentátorů i jejich následovníků. Nepopiratelný význam Digest se promítl dokonce i do označení celého období vývoje práva na území Německa (*usus modernus pandectarum*) i do pojmenování příslušníků školy tzv. pandektistů v 19. století. Nelze se proto divit, že se k Digestům jako téměř k prázákladu evropského kontinentálního soukromého práva, o nichž se dlouho právníci domnívali, že obsahují odpověď skoro na jakýkoli problém, nebo alespoň návod, jak se s ním vypořádat, neustále vracíme a že jsou znovu a znovu zkoumána.

Je zbytečné připomínat, že jazykem Digest je latina, stejně jako skutečnost, že znalost tohoto jazyka stále více a více mizí. Již po více než dvě stě let se proto setkáváme s jejich překlady do národních jazyků – francouzštiny, němčiny, italštiny – a tyto snahy pochopitelně pokračují tím více i nyní. Účelem obecně laděné předmluvy samozřejmě není podat úplný a komentovaný výčet všech dosavadních překladů. Nicméně snad nebude na škodu připomenout alespoň některé z posledních. O stále rostoucím významu římského práva mimo jeho tradiční oblasti svědčí relativně nedávno dokončený překlad Digest do ruštiny.¹¹ Zároveň je však třeba dodat, že výuka římského práva má v Rusku značnou tradici¹² a v poslední době se rozvíjí s překvapující rychlostí také kvalitní vědecké práce. Druhý příklad lze jednoznačně označit jako zmařenou příležitost.

⁷ Jedná se například o záměny terminů *adoptio* a *adrogatio*: D. 1, 7, 15 (Ulp. 26 ad sab.) nebo *pactio* a *conventio*: D. 2, 14, 23 (Paul. 3 ad ed.); D. 2, 14, 40 (Pap. 1 resp.); D. 2, 14, 51 (Ulp. 26 ad ed.).

⁸ Zavádějící interpretace *legis Hortensiae*: D. 1, 2, 2, 8 (Pomp. lit. sing. ench.).

⁹ Chybné uvedení finančních zdrojů státní pokladny: D. 50, 16, 17, 1 (Ulp. 10 ad ed.).

¹⁰ *Quaerella inofficiosi testamenti* je označována jako *actio*: D. 31, 76pr. (Pap. 7 resp.).

¹¹ *Digesty Justiniana I–VIII*, ed. L. L. Kofanov. Moskva 2005–2008.

¹² S. Muromcev: *Graždanskoje pravo drevnego Rima*. Moskva 1883.

Je více než smutné, že překlad do angličtiny – do jazyka, který se v současnosti stal jakýmsi obecným dorozumívacím prostředkem, přístupným téměř všem bez rozdílu – je ze všech překladů Digest nejméně podařený.¹³ Je plný chyb, terminologických nepřesností i převodů zcela opačného významu než originál. Konečně závěrečná zmínka patří dosud poslednímu modernímu překladu Digest, a to do italštiny.¹⁴

V roce 2010 vyšel v Nakladatelství Karolinum první díl ediční řady Fontes Iuris Romani, jejímž cílem je přiblížit dnešnímu čtenáři nejvýznamnější právníky texty, které vznikly v kolébce dnešního soukromého práva – v antickém Římě. Je jen logické, že po justiniánských Institucích, první skutečné učebnici práva, bylo přikročeno k představení nepochybně nejdůležitějšího římskoprávního textu. Druhý díl této řady obsahuje výběr těch nejzajímavějších a pro dnešního právníka snad nejpodnětnějších částí z prvních patnácti knih. Kromě toho se jedná ve své podstatě o díl úvodní, a proto také obsahuje přílohy, které budou společně i pro dva následující připravované díly, v nichž bude stejným způsobem naloženo se zbývajícimi třiceti pěti knihami tohoto zákoníku. Autoři tohoto překladu by se tedy rádi všem, kteří tuto knihu otevrou, omluvili za to, že se jim nenabízí kompletní překlad. Vzhledem k personální „nevybavenosti“ však není v jejich silách učinit více. Stejně jako v případě Institucí se jedná o výsledek spolupráce slovenských a českých romanistů na ose Trnava–Praha a plodem této spolupráce nejsou pouze překlady římskoprávních textů, ale celá řada dalších vědeckých aktivit.

Překlady velkých textových korpusů nejsou a snad ani nemohou být dílem jednoho autora. Jak již bylo uvedeno, je tato první část přetlumočení významných částí Digest do značné míry výsledkem spolupráce s prof. Peterem Blahem z právnické fakulty Trnavské univerzity, který již před časem vydal překlad některých částí Digest.¹⁵ Ten byl použit při přípravě tohoto výboru. Konkrétně se jedná o úvodní konstituce, podstatnou část 1. knihy, části knih 2, 4, 12 a celé knihy 6, 9, 10 a 13. Na překladu se podílel také Jakub Žytek (část 1. knihy), který především provedl konečnou redakci latinského textu.

Překládat Digesta bylo v mnoha ohledech obtížnější než předchozí publikovaný justiniánský zákoník – Instituce. Je to dáno nejen tím, že *Institutiones* byly od samotného počátku zamýšleny jako učebnice, a proto je jejich text jednodušší než v případě Digest, kdy se jedná o úryvky z antické římské odborné právní literatury. Hlavní příčina spočívá v tom, že Digesta jako sbírka excerpt přináší neustálé měnění stylů střídajících se autorů. Právě skutečnost, že se jedná o fragmenty v pravém slova smyslu, staví před překladatele největší problémy. Kompilátoři někdy vybrali více méně ucelenou pasáž z díla určitého právníka, jindy se jedná o pouhé úryvky, nebo dokonce i jen části vět. Nevíme, jaký text předcházel, ani to, jaký následoval. Ve fragmentech, takto vytržených

¹³ A. Watson: *The Digest of Justinian I–IV*. Philadelphia 1985.

¹⁴ *Iustiniani Augusti Digesta seu Pandectae, testo e traduzione*, ed. S. Schipani. Milano 2005, 2005, 2007, 2011. Dosud vyšly čtyři svazky, zahrnující knihy 1–27.

¹⁵ P. Blaho – J. Vaňková: *Corpus Iuris Civilis. Digesta I*, Bratislava 2008.

z původního kontextu, pak chybí některé podstatné části vět (podmět, předmět, přísudek nebo jiné větné členy). Takovéto texty jsou sice srozumitelné, ale v dané podobě je nelze čtenáři předložit. Existuje několik způsobů řešení této skutečnosti. První z nich spočívá v „plnohodnotném“ doplnění originálního textu pomocí vsunutí chybějícího slova či vysvětlující vedlejší věty. V takovém případě však překlad sklouzává k převyprávění, což u právního textu není zcela ideálním řešením. Jinou možností je začlenění chybějících výrazů do textu pomocí závorek nebo jejich uvedení v poznámkách pod čarou. Z důvodu zachování co největší autentičnosti původního textu a také proto, aby uživatel tohoto překladu nebyl při jeho čtení pokud možno rušen, jsme se nakonec přiklonili k poslední uvedené možnosti.

Je smutnou skutečností, že ne všichni, kteří se podílí na tak komplikovaných pracích, jako jsou překlady původních pramenů, se dožijí jejich publikace, a tak tomu bohužel je také v případě Jarmily Vaňkové, která spolupracovala s profesorem Blahem na podstatné části překladu. Na tomto místě bych také rád poděkoval za spolupráci Petru Dostálíkovi a mnoha dalším, zejména zahraničním kolegům, s nimiž byly konzultovány především terminologické otázky.

Přáním těch, kteří se podíleli na přípravě tohoto překladu, je, a ani to nemůže být jinak, aby všichni, kteří vezmou tuto knihu do rukou, v ní našli to, co si od ní slibovali již její původní autoři. Tedy aby jim zprostředkovala odkaz klasických římských právníků, bohatství jejich myšlenek i způsoby, jakými je formulovali. Byla by však chyba dívat se na Digesta pouze jako na památník, neboť při jejich pozornějším čtení rychle zjistíme, že jsou v nich v mnoha případech elegantně řešeny právní problémy, s nimiž se setkáváme dodnes.

Praha leden 2014

Michal Skřejpek

VZNIK A HISTORIE JUSTINIÁNSKÝCH DIGEST

Bude se hovořit o Digestech, která dal v 6. století n. l. sestavit a jako zákoník publikoval východořímský (byzantský) císař Iustinianus (vládl v letech 527–565). *Digesta* (odvozeno od *digerere* – členit, třídit, uspořádat; řecky *pandektés* – všeobsahující) nebyla zákoníkem v moderním slova smyslu, ale sbírkou úryvků z děl římské právní vědy, jejichž autory byli především klasičtí právníci z období principátu, tedy prvních dvou století n. l., kteří působili od doby vlády císaře Augusta do doby vlády Alexandra Severa (27 př. n. l. – 235 n. l.). K nim byly přiřazeny spisy některých právníků posledních desetiletí republiky. Historie Digest je však ve skutečnosti starší. Ve starověkém Římě totiž byla označením literární formy (pod názvem *Digestorum libri*), jejíž pomocí učení právníci psali své úvahy, pokud chtěli rozebírat problémy soukromého nebo veřejného práva.

Digesta jsou označením významné a nejrozsáhlejší části kodifikace práva císaře Iustiniana. Zároveň jsou také jádrem jeho kodifikačního úsilí a jsou rovněž považovány za základní dílo nejen evropské právní vědy, ale i právní vědy světové. Velké zásluhy na vytvoření Digest mají, přímo i nepřímo, tři osobnosti: císař Iustinianus, jeho manželka Theodora a právník Tribonianus. Dříve než se o nich podrobněji zmíníme, věnujme se alespoň stručně událostem, které vzniku tohoto zákoníku předcházely.

1. V noci 9. července roku 518 n. l. zemřel ve velkém paláci v Konstantinopoli východořímský císař Anastasius. Dožil se úctyhodného věku 87 let a vládl 27 let (491–518). Anastasius sice nebyl ve věcech vládnutí příliš zběhlý, avšak rychle se ukázalo, že je obratným diplomatem, mužem vhodným pro správu říše, který nemá strach uskutečnit radikální reformy, a nadto se projevil jako vynikající odborník v oblasti financí. V okamžiku své smrti zanechal plnou státní pokladnu, státní aparát fungoval efektivně a spolehlivě, hranice byly zabezpečeny a říše požívala u sousedů vážnosti.

Jako první se o smrti císaře Anastasia dozvěděli dva vysocí úředníci – *magister officiorum* (vedoucí císařských kancelářů) Celer a *comes excubitorum* (velitel palácové stráže) Iustinus. Druhý jmenovaný sice zprvu dvakrát císařskou korunu odmítl, ale nakonec se přece jen dal, za silné podpory svých vojáků, císařem 10. července 518 prohlásit. Konstantinopolský patriarcha Ioannes vložil novému císaři na hlavu diadém a Iustinus se tak stal Anastasiovým nástupcem.

Iustinus I., jak se nyní císař oficiálně jmenoval, se narodil v roce 450 v Tauresiu v rodině sedláka a jako dvacetiletý přišel do hlavního města Konstantinopole. Vstoupil do armády, v níž udělal úspěšnou kariéru, až nakonec dosáhl funkce velitele palácové stráže. Předtím než se stal císařem, podporoval své synovce, kteří pocházeli, stejně jako on, z Balkánu. Mimořádnou pozornost věnoval především synovi své sestry, který se narodil v roce 482 a jmenoval se Petrus Sabbatius. Patrně jako osmiletého ho rychlá císařská pošta přivezla ke strýci Iustinovi do sídelního města. Zde se mu dostalo skvělého vzdělání a po ukončení studií se stal členem elitní palácové stráže.

Iustinus I. šel ještě dále, svého synovce adoptoval, dal mu jméno Iustinianus a začal s ním počítat jako se svým nástupcem. Využil Iustinianovo vzdělání a talent a umožnil mu oslnivou kariéru. V roce 518 ho učinil svým poradcem, o dva roky později ho jmenoval konsulem a 1. dubna roku 527 ho na smrt nemocný Iustinus I. určil za svého spoluvládce. O dvě léta dříve umožnil Iustinianovi uzavřít manželství s krásnou, a jak se později ukázalo, také moudrou Theodorou, bývalou herečkou a cirkusovou tanečnicí. Vznik tohoto manželství vůbec nebyl jednoduchý, protože v té době ještě stále platil zákaz z doby císaře Augusta, bránící uzavření manželství senátorů s níže postavenými osobami. Když Iustinus I. 1. srpna 527 zemřel, nebylo pochyb o tom, že se jeho nástupcem stane právě Iustinianus, který nakonec pod jménem Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus, oficiálně Iustinianus I., vládl dlouhých 48 let.

Iustinianus a Theodora. Nový císař měl velké plány. V zahraniční politice se snažil o obnovení helénisticko-křesťanské světové říše. Zaměřil se především na zajištění severní a východní hranice a měl také v úmyslu znovu získat území bývalé Západořímské říše. Ve vnitřní politice se zaměřil na ty činnosti, které by pomohly realizovat územní expanzi. V této souvislosti se rozhodl pro vytvoření kodifikace učeného římského práva, které se vyučovalo na východořímských právnických školách v Berytu a v Konstantinopoli. Do tohoto úkolu se sice bez otálení pustil, ale zakrátko ho ve spojitosti s upevňováním vlastní moci sám ohrozil. Roku 532 se dostal do sporu se senátorskou aristokracií a vypuklo také povstání Nika (Niké byla bohyně vítězství a odtud také heslo povstalců „Buď vítězem“). Povstalci žádali odstoupení nejdůležitějších Iustinianových spolupracovníků – *praefekta praetorio* Ioanna z Kappadokie (měl na starosti zdanění obyvatelstva), *quaestora sacri palatii* Triboniana (byl odpovědný za císařské zákonodárství) a *eparcha* hlavního města Eudaimona (nejvyšší soudce v Konstantinopoli a velitel policie, měl na starosti vězeňství a zásobování a kontroloval řemesla a obchod). Iustinianus dokonce uvažoval o útěku lodí, avšak Theodora se ukázala být opravdu silnou osobností. S odvahou a rozhodností žádala svého manžela, aby se postavil na odpor, údajně těmito slovy: „Ti, co na hlavě nosili korunu, nesmí nikdy přežít její ztrátu. Já nikdy nepřežiji to, že by mě přestali zdravit jako císařovnu. Pokud chceš utíkat, tedy dobře! Máš peníze, lodě jsou připraveny a moře je volné. Já však zůstanu. Řídím se starou zásadou, že purpurový šat je krásným posmrtným rouchem.“ Císař jí „vyhověl“ a dva vojevůdci (Belisar a Mundus) povstání brutálně potlačili. A tak se Theodora a armáda zasloužily o záchranu budoucí velkolepé kodifikace práva.

Tribonianus. Zbývá říci několik slov o Tribonianovi, nejbližším Iustinianově spolupracovníkovi: *legitimi operis nostris magister (constitutio Cordi 2)*. Pravděpodobně pocházel z města Side v Pamphylii a zemřel asi v roce 542 v době moru. Někteří badatelé však spojují jeho smrt s rokem 545 nebo 546. Zpočátku působil jako advokát u nejvyššího císařského soudu, roku 528 byl *magister officiorum* a v roce 529 *quaestor sacri palatii*. Iusti-

nianus se o něm vyjadřoval s nejvyšším uznáním a neváhal ho pověřit úkoly spojenými s kodifikací práva – účastnil se tak prací na všech jeho částech.

2. Přestože koncem antiky římské právo upadalo v obou částech říše, přece jen je možné na Východě pozorovat postupný vzestup právní kultury. Bezprostřední příčinou jejího rozmachu v době absolutní monarchie (tzv. *dominátu*), tedy v období poklasického práva, se stala právní škola v syrském městě Berytos (dnešní Bejrút). Před dávnou dobou tam Augustus usídlil dvě legie. Od té doby existovala v Berytu, uprostřed orientálně-helénistického světa, římská kolonie žijící podle zásad římského práva. Proto také nepřekvapuje, že se v Berytu římské právo vyučovalo. K této právní škole přibyla v roce 425 právní fakulta v Konstantinopoli, což udivuje poněkud více, protože Konstantinopol byl zcela helenizovaný, zatímco v Berytu tvořili vždy část obyvatelstva Římané. Další školy pak postupně vznikly v Alexandrii, Athénách, Antiochii a v Caesareji. Neměly prý tak vysokou úroveň a Iustinianus je také z tohoto důvodu, i kvůli centralistické kulturní politice, zrušil (*constitutio Omnem* 7).

Spisy římských klasických právníků byly používány zejména v Berytu a v Konstantinopoli, kde uznali, nebo alespoň tušili jejich intelektuální velikost. Absolventi tamních škol, kteří studovali klasická právní díla, byli výborně vyškoleni v právnickém myšlení, i když okolní prostředí římské právo nepoužívalo a neřídilo se jím. Klasicismus a klasicistické tendence panující na těchto právnických školách, které nedovolily, aby spisy klasických právníků upadly v zapomenutí, připravily Iustinianovi půdu pro kodifikaci.

3. O průběhu kodifikačních prací máme k dispozici informace pocházející přímo z Iustinianových průvodních konstitucí, které zavedly platnost i účinnost každého zákoníku a označují se podle svých začátečních slov. K realizaci jednotlivých kodifikačních záměrů Iustinianus vždy zřídil komisi právníků, přičemž Tribonianus byl pověřen, aby si vybral spolupracovníky – odpovědný byl ovšem pouze on sám. Ostatně také podle závěrů současných předních právních romanistů (T. Honoré) patřily právě Tribonianovi jako poslednímu velkému římskému právníkovi zásluhy za vytvoření těchto zákoníků. Na druhé straně patří Iustinianovi uznání za dobrý výběr osoby, která měla jeho kodifikační plány realizovat, stejně jako za prosazení myšlenky kodifikací jeho císařskou autoritou. Iustinianovo kodifikační dílo má pět částí: *Codex*, *Institutiones*, *Digesta*, *Codex repetitae praelectionis*, *Novellae*.

Zrod Digest. Začátek prací na Digestech oznámil Iustinianus císařskou konstitucí *Deo auctore* („S Boží pomocí“) vzletnými slovy: „Na světě jistě neexistuje nic jiného, co by si zasloužilo více pozornosti a studia, než je moc zákonů. Ta správně upravuje vše, co se vztahuje k božským i lidským záležitostem, a odstraňuje každou nespravedlnost“ (§ 1). Tato konstituce nařizovala Tribonianovi, aby „si za spolupracovníky vybral ty, které uzná za vhodné mezi nejschopnějšími profesory práva a nejvýznamnějšími advokáty v hlavním městě“ (§ 3), přičemž úkolem komise bylo projít a přečíst všechny knihy napsané starými znalci, „kterým nejsvětější císaři udělili oprávnění psát o zákonech

a vykládat je“ (§ 4). Zakazovala rovněž, aby ze starých knih byly převzaty zbytečnosti, nedokonalosti (§ 7) a protimluvy (§ 8), nepovolila opakování, i kdyby se opírala o císařské konstituce (§ 9), a zároveň také zakazovala převzít ty zákony, které již pozbyly platnosti (§ 10). Příkladově dále, „aby se všechno právo na světě řídilo těmito dvěma zákoníky, jedním, který se skládá z císařských nařízení, druhým z vybraného práva uspořádaného v budoucím zákoníku“ (§ 11). Nakonec ohledně označení tohoto zákoníku nařizovala: „Slavnostně potvrzujeme, že naše dílo, které vytváříte spolu s Božím souhlasem, se nazývá Digesta neboli Pandekty“ (§ 12), a také obsahovala ustanovení o jeho dělení na padesát knih (§ 14). Nakonec byla připojena obligátní zákonná doložka: „Dáno osmnáctého dne před lednovými kalendami (*Data octavo decimo calendas Ianuarias*) v Konstantinopoli (*Constantinopoli*) za konsulátu slavných mužů Lampadia a Oresta (*Lampadio et Oreste viris clarissimis consulibus*)“ – 15. 12. 530.

Práce na sestavení Digest tedy mohly začít. Tribonianus obdržel od císaře funkci předsedy s oprávněním vybrat si do komise spolupracovníky. Kromě Triboniana pracovala komise v následujícím složení: Konstantinos (*comes sacrarum largitionum* a *magister scrinii libellorum*), Dorotheus a Anatolios (profesoři z Berytu), Theophilos a Kratinos (profesoři z Konstantinopole) a dále jedenáct advokátů působících u nejvyššího soudu (Stephanos, Menas, Prosdokios, Eutolmios, Timotheos, Leonides, Leontios, Platon, Iakobos, Konstantinos a Iohannes) – dohromady sedmáct mužů. Tribonianus a jeho komise dílo dokončili v mimořádně krátké době, místo za deset let za pouhé tři roky. Jedná se o skutečně obdivuhodný výkon, když si uvědomíme, že přečetli a excerpovali velké množství klasické právní literatury o téměř 2000 knihách, tedy více než tři miliony řádků, z nichž asi 150 000 řádků zařadila komise do Digest (*Tanta* 1; *Codex* 1, 17, 2, 1).

Tribonianus tak mohl roku 533 odevzdat císaři hotový rukopis. Iustinianus 16. prosince 533 vyhlásil konstitucí *Tanta* („Tak velká“), zvanou také *Dédoken*, ze své císařské moci Digesta platnými a spolu s *Institutiones* se Digesta 30. prosince téhož roku stala účinnými. V této konstituci, stejně jako v předešlé *Deo auctore*, Iustinianus opět potvrdil název tohoto nového zákoníku: *Digesta seu Pandectae* (§ 1).

Digesta jsou rozsáhlým pramenem římského práva. Zprostředkovávají nám, i když v neúplné a částečně pozměněné podobě, poznatky o tvůrčí činnosti velkých klasiků antické právní literatury. Obsahují všechna odvětví práva, nejvíce právo soukromé, neboť klasičtí právníci věnovali právě soukromému právu největší pozornost. Digesta se dělí na 50 knih (*libri*), každá pak na několik titulů (*tituli*), věnovaných určité právní problematice, která je uvedena v nadpisu (*rubrica*). Tituly se skládají z jednotlivých fragmentů (*leges*) – výňatků z použitých právnických spisů. Na začátku fragmentu se nachází údaj o jeho původu (*inscriptio*), sestávající ze jména právníka, z názvu jeho spisu a z čísla knihy, z níž byl příslušný fragment vybrán. Delší fragmenty se pak ještě dále dělí na paragrafy, z nichž se první označuje jako začátek (*principium*). Na základě tohoto dělení se dnes Digesta citují například takto: Paulus D. 41, 1, 31pr.